

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК І САМОВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК СКЛАДОВІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT AND SELF-EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS AS COMPONENTS OF THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Стаття присвячена проблемі професійного саморозвитку і самовиховання майбутніх фахівців, що є складовими сучасного освітнього процесу в умовах воєнного стану. Зокрема, перед сучасними закладами вищої освіти юридичного профілю стоїть завдання – ефективна професійна підготовка майбутніх фахівців для формування їх професійної майстерності.

Важливою формою освітнього процесу в умовах воєнного стану виступає самостійна робота майбутніх фахівців, яка пов'язана з вихованням мислення майбутніх фахівців та є умовою для створення самостійної думки, пізнавальної активності особистості.

Проаналізовано різні твердження вітчизняних вчених до трактування змісту таких понять: «самопізнання», «самостійна робота», «самовиховання», «саморозвиток», «технологія професійного самовиховання», які націлені на формування професійних знань майбутніх фахівців, розвиток умінь, вирішення питань та подолання проблеми самостійно робити висновки.

Розкрито основні завдання щодо організації самовиховання майбутніх фахівців та загальні вимоги, яких слід дотримуватись при організації й проведенні самостійної роботи в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. Відмічено, що кожен компонент технології професійного самовиховання майбутніх фахівців є необхідним для успішного оволодіння процесом самовдосконалення.

Проведено дослідження з майбутніми фахівцями другого і третього курсів денної форми навчання Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ на визначення стану рівня здатності до саморозвитку і самоосвіти в умовах воєнного стану.

Проаналізовано показник розвитку мотивації, позитивного прагнення до самостійної роботи та розвиток професійно значущих якостей майбутніх фахівців: самостійність, ініціативність, активність.

Зазначено, що одним із шляхів вирішення проблеми може бути посилення і поглиблення самостійної роботи, адже самостійна робота націлена на формування професійного саморозвитку і самовиховання майбутніх фахівців в умовах воєнного стану, що спонукає до подолання проблеми самостійно обґрунтовувати свої рішення.

Ключові слова: самопізнання, самовиховання, самоосвіта, професійний саморозвиток, технологія професійного самовиховання.

The article is devoted to the problem of professional self-development and self-education of future specialists, which are components of the modern educational process in the conditions of martial law. In particular, modern institutions of higher education of a legal profile face a task – effective professional training of future specialists for the formation of their professional craftsmanship.

An important form of the educational process in the conditions of martial law is the independent work of future specialists, which is related to the education of thinking of future specialists and is a condition for the creation of independent thought, cognitive activity of the individual.

Various statements of domestic scientists regarding the interpretation of the content of the following concepts were analyzed: «self-knowledge», «independent work», «self-education», «self-development», «technology of professional self-education», which are aimed at the forming of professional knowledge of future specialists, developing skills, solving questions and overcoming problems from an independent conclusions.

The main tasks regarding the organization of self-education of future specialists and general requirements are revealed, which should be observed when organizing and conducting independent work in institutions of higher education in the conditions of martial law. It was noted that each component of the technology of professional self-education of future specialists is necessary for the successful mastery of the process of self-improvement.

A study was conducted with future specialists of the second and third courses of full-time education of the Sumy branch of the Kharkiv National University of Internal Affairs to determine the state of the level of ability to self-development and self-education in the conditions of martial law.

The indicator of the development of motivation, a positive desire for independent work and the development of professionally significant qualities of future specialists were analyzed: independence, initiative and activity.

It is noted that one of the ways to solve the problem may be to strengthen and deepen independent work, because independent work is aimed at the formation of professional self-development and self-education of future specialists in the conditions of martial law, which prompts to overcome the problem to independently substantiate their decisions.

Key words: self-knowledge, self-education, self-discipline, the professional self-development, technology of professional self-education.

УДК 378.017:351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.17>

Білоус Т.Л.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних
дисциплін

Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх
справ

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сьогодні Україна перебуває в умовах воєнного стану, що суттєво змінюють основні положення військових так і цивільне життя країни. І це

автоматично означає, що змінюється умови життя кожного громадянина. У такі часи кожен громадянин, повинен намагатись реалізувати свої здібності, навички та знання.

В Законі України «Про освіту» записано, що освіта – це всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству [1].

Перед сучасними закладами вищої освіти юридичного профілю стоїть завдання – ефективна професійна підготовка майбутніх фахівців для формування їх професійної майстерності. Заклади вищої освіти, зокрема юридичні, покликані не лише давати знання майбутнім фахівцям, а саме головним чином навчити самостійно вчитися, думати, аналізувати, робити висновки тощо.

Формування творчої особистості майбутнього фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності є основним завданням вищої освіти. Передача знань від викладача до майбутніх фахівців відбувається від пасивних слухачів на активних організаторів, які вмюють створювати проблему, проаналізувати шляхи її вирішення, знайти кращий результат і довести його правдивість. Важливою формою освітнього процесу в умовах воєнного стану виступає самостійна робота майбутніх фахівців яка повинна стати їх основою. Розвиток творчих здібностей, орієнтація на активні методи знань майбутніх фахівців переведено на індивідуалізоване навчання з урахуванням вимог та можливостей особистості в умовах воєнного стану.

Самостійна робота це діяльність, яка пов'язана з вихованням мислення майбутніх фахівців, а будь-який вид занять, що є умовою для створення самостійної думки, пізнавальної активності особистості пов'язаний із самостійною роботою.

Важливу роль у вирішенні завдань освітнього процесу відіграє самостійна робота, яка сприяє збільшенню реального часу для засвоєння навчального матеріалу кожним майбутнім фахівцем; здійсненню диференційованого підходу до навчання; посиленню індивідуалізації навчання; поглибленню вивчення навчальної діяльності; підвищенню мотивації навчання та вдосконаленню управління процесом навчання. Якщо самостійна робота майбутніх фахівців методично правильно організована, то це сприяє вихованню вдумливості, наполегливості, ініціативності, відповідальності, що має велике виховне значення для особистості.

Професійний саморозвиток є невід'ємною складовою особистісного саморозвитку. Вчений В. Г. Кремень визначає, що професійний саморозвиток здійснюється за допомогою механізмів самопізнання, самоорганізації, самоосвіти, самооцінки, самореалізації як прагнення до самоактуалізації

на основі розвитку професійного мислення, реалізації творчого потенціалу, різноманітних форм дослідницької діяльності та способів інтенсифікації цього процесу [2, с. 802].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Самостійна праця є основою навчання, такої думки дотримувались такі педагоги: А. Алексюк, Я. Коменський, О. Савченко, П. Підкасистий та інші. Як зазначає Н. І. Бойко, дуже гострою є проблема оптимального управління систематичною роботою особистості протягом усіх років навчання у закладах вищої освіти [3, с. 10].

Вчений В. В. Ягупов визначає, що самостійна пізнавальна діяльність розвиває та вдосконалює увагу, сприйняття, пам'ять, різні види мислення, уяву, почуття та волю особистості. Самопізнання – початковий етап самовиховання особистості, вивчення нею своїх властивостей, системи цінностей, життєвих намірів, провідних мотивів та мотивацій, характеру, темпераменту, особливостей процесів пізнання. Самопізнання дає можливість самостійно визначити шляхи успіху в певній сфері діяльності, проаналізувати та удосконалити свою повсякденну діяльність» [4].

Самовиховання – знаходиться в нерозривному взаємозв'язку з вихованням, не тільки підкріплюючи, але і розвиваючи процес формування особистості. З точки зору психології, самовиховання – це усвідомлювана практична діяльність людини, яка спрямована на удосконалення особистості та вироблення позитивних і подолання негативних якостей, рис, звичок [5].

Перед усім самовиховання потребує від майбутніх фахівців знання і уміння про психічну діяльність людини, волю, свідомість, характер, почуття, темперамент, здібності, мотиви поведінки, інтереси, потреби, а також розкривають сутність самовиховання, методи і прийоми роботи над своєю особистістю.

Вчені відмічають (Н. Горбач, І. Ващенко, В. Тюріна), що самовиховання є складним процесом, в якому взаємодіють воля, емоції, інтелект, моральність, де проявляється весь духовний світ людини та свого місця і своєї поведінки в навколишньому світі. Емоційно-моральний характер самовиховання тісно поєднується з вольовим та інтелектуальним, утворюючи складну картину самозміни особистості майбутніх фахівців [6].

М. Супрун, підкреслює велику роль у формуванні готовності майбутніх фахівців особистісно-орієнтованого навчання, методів самоосвіти та самовиховання. Він зазначає, що самоосвіта і самовиховання – це процеси засвоєння людиною досвіду попередніх поколінь за допомогою внутрішніх душевних чинників, що забезпечують розвиток, які спрямовані на зміну своєї особистості відповідно до свідомо поставлених цілей, ідеалів та переконань.

Самоосвіта і самовиховання припускають певний рівень розвитку особистості, її самосвідомість, здібності до самоаналізу при свідомому зіставленні своїх вчинків з вчинками інших людей. Відношення людини до своїх потенційних можливостей, правильність самооцінки, уміння бачити свої недоліки характеризують зрілість людини і є передумовами організації самоосвіти та самовиховання [7].

Готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності як здатність і прагнення виконувати будь яку діяльність, що містить певну систему знань, умінь, навичок вольових якостей та професійних якостей особистості [8, с. 77]. Вчена розглядає здатність як функцію знань, вмінь та навичок, де знання це розуміння і зберігання у пам'яті системи фактів та їх узагальнення, що відображає реальну дійсність; уміння це можливість успішного виконання дій на основі набутих знань для вирішення поставлених завдань до заданих умов; навички це багаторазові повторення одних і тих самих дій в різних умовах, що доведені до автоматизму [8].

Поняття «готовність» на думку С. Д. Максименка є цілеспрямованим вираженням особистості, що включає її переконання, мотиви, почуття, погляди, інтелектуальні та вольові якості, знання, уміння й установки [9, с. 95].

Готовність майбутніх фахівців досягається в процесі загальнокультурної, професійно-виховної, спеціальної і професійної підготовки та є результатом всебічного розвитку особистості з вимогами, що зумовлені особливостям професійної діяльності.

Формулювання цілей і завдань дослідження. В цій науковій статті ми поставили за мету проаналізувати та експериментально перевірити основні особливості рівня здібностей майбутніх фахівців до саморозвитку та самовиховання в умовах воєнного стану, що є складовими сучасного освітнього процесу. Відповідно до мети визначені такі завдання дослідження: проаналізувати стан дослідження проблеми у філософській, психолого-педагогічній, науково-методичній літературі та практиці; обґрунтувати та експериментально перевірити рівень здібностей майбутніх фахівців до саморозвитку та самовиховання; сформулювати відповідні висновки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійне самовиховання і саморозвиток – це діяльність, спрямована на удосконалення своєї особистості у відповідності з вимогами професії до людини. Особистісний саморозвиток і професійне самовиховання нерозривно пов'язані між собою. Обидва процеси складні за своєю структурою і здійсненням, проте оволодіння технологією професійного самовиховання й саморозвитку допоможе майбутнім фахівцям продуктивно

організувати самостійну підготовку до професійної діяльності та скоротити шлях до майстерності.

Ефективна професійна підготовка майбутніх фахівців не може існувати без самоосвіти, саморозвитку та самовиховання, а навчання і самонавчання майбутніх фахівців потребує знання форм і методів аудиторної роботи, праці з книгою, сучасними джерелами інформації та застосування вольових зусиль, розвитку певних особистісних якостей, а для цього потрібно виробити у собі прагнення стати кращим, усунути вади у характері й формувати нові риси та якості, які необхідні для життя.

Успішність професійної діяльності багато в чому залежить від уміння і здатності майбутніх фахівців мобілізувати свої зусилля на систематичну розумову працю, знімати емоції та психічні перевантаження, керувати своїм емоційним станом, раціонально будувати свою діяльність, переборювати труднощі під час самостійної підготовки до занять в умовах воєнного стану. Ці якості є результатом довготривалої роботи над собою.

Всі особистісні зміни (уміння керувати своїм психічним станом, вольова цілеспрямованість, розвиток педагогічних здібностей, інтелектуальний розвиток, культурний розвиток) стають могутнім стимулом у особистісному і професійному саморозвитку та формують потребу у самовдосконаленні – це є технологія професійного самовиховання. Відмічаємо, що кожен її компонент є необхідним для успішного оволодіння процесом самовдосконалення. Видалення одного з них може зробити технологію неробочою або породить помилки, які нелегко буде виправити.

Ефективність самовиховання залежить насамперед від стійкої мотивації, позитивних установок, цілеспрямованості, вірного вибору методів самовдосконалення та самоконтролю. Нарешті, самовиховання – це одна з різновидів людської діяльності, це робота над собою у професійній діяльності та взагалі у житті.

Професійне самовиховання спрямоване на більш повну реалізацію майбутніх фахівців як особистості. Важливим чинником професійного росту майбутніх фахівців є прагнення до самовдосконалення, самоосвіти, що виступає одним із шляхів розширення їх творчих можливостей, пізнавальних інтересів та формування творчої індивідуальності.

Загальні вимоги, яких слід дотримуватись при організації та проведенні самостійної роботи є такі: поєднання самостійної роботи майбутніх фахівців як окремого виду навчальної діяльності з іншими видами їх пізнавальної діяльності; поєднання та узгодження різних форм самостійної роботи (індивідуальної, парної, групової) між собою; чергування видів діяльності в системі самостійної роботи (репродуктивних, реконструктивних,

варіативних, творчих та ін.); залежність вибору виду та форми самостійної роботи від конкретної дидактичної мети; спрямованість на формування загально-дидактичних умінь майбутніх фахівців; удосконалення мислення, логічних операцій, розумових дій майбутніх фахівців у процесі самостійної роботи; диференціація та індивідуалізація самостійної роботи; опосередковане (непряме) керівництво самостійної роботи з боку викладача (постановка цілі, облік, спостереження, контроль, надання необхідної допомоги) для самостійної роботи майбутніх фахівців.

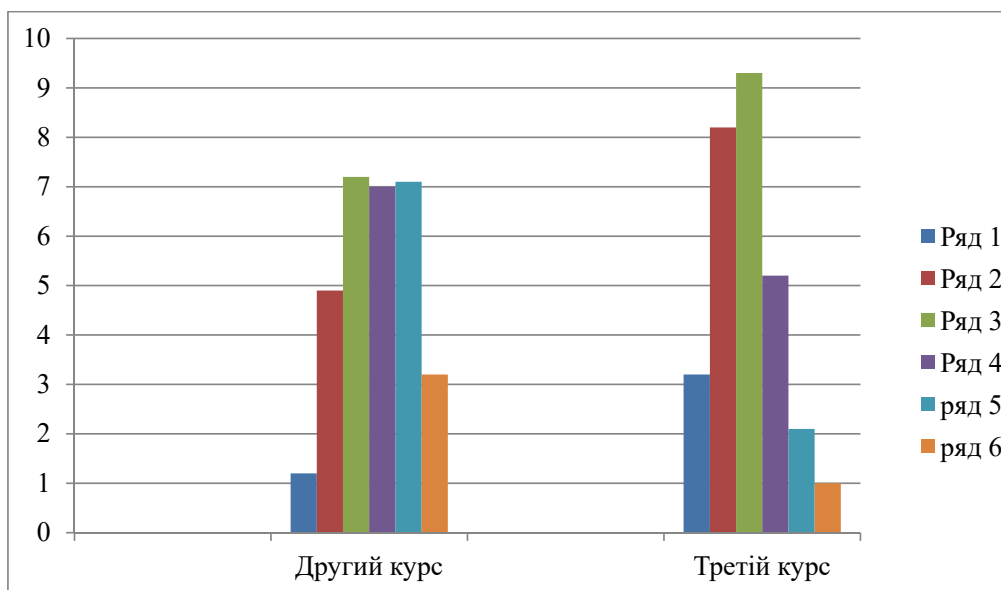
Чи стануть майбутні фахівці справжніми фахівцями залежить від того, як вони самі працюватимуть над своєю особистістю, які їх установки, інтереси, потреби, яка їх активність до опанування науковими знаннями і вміннями та цілеспрямовано, свідомо і наполегливо працюють над розвитком у собі тих рис, які утворюють особистості майбутніх фахівців.

Нами було проведено тестування серед 60 майбутніх фахівців вищої освіти другого та третього курсу Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ за анкетною «Визначення рівнів здатності до саморозвитку і самоосвіти» (Сергеєнкова О. П.), яка дозволяє визначити точні уявлення про рівень здібностей майбутніх фахівців до самоосвіти й саморозвитку.

Наше дослідження отримало наступні результати майбутніх фахівців другого курсу: дуже високого рівня – 1,2%, високий рівень – 4,9%, вище за середній рівень – 6,3%, трохи вище середнього рівня – 7,2%, середній рівень – 7,1%, трохи нижче середнього рівня – 3,2%.; та результати майбутніх фахівців третього курсу: дуже високого рівня – 3,2%, високий рівень – 8,2%,

вище за середній рівень – 9,3%, трохи вище середнього рівня – 6,2%, середній рівень – 1,1%, трохи нижче середнього рівня – 1,0%. Проведене тестування серед другого та третього курсу майбутніх фахівців Сумської філії ХНУВС показало різний рівень розвитку здібностей майбутніх фахівців до самоосвіти та саморозвитку в умовах воєнного стану. Ефективність організації саморозвитку та самоосвіти вищий у майбутніх фахівців третього курсу, якість знань, умінь і навичок на високому рівнях більший – 20,7% ніж у майбутніх фахівців другого курсу – 12,4%. Можемо зазначити, що рівень здатності до самоосвіти і саморозвитку майбутніх фахівців як показано на малюнку 1, ще не в усіх майбутніх фахівців повністю сформований, тому дослідження надає можливість визначити, де потрібно допрацювати, щоб отримати високий рівень здібностей майбутніх фахівців до самоосвіти та саморозвитку. Відзначається показник розвитку мотивації, позитивного прагнення до самостійної роботи та у більшості майбутніх фахівців присутній розвиток професійно значущих якостей особистості: самостійність, ініціативність, активність.

Високий рівень професіоналізму потребує постійного удосконалення професійних знань, умінь та навичок, що можливо за умов сформованості у майбутніх фахівців потреби і вміння самостійно отримувати нову інформацію, аналізувати та робити висновки, самостійно застосовувати нові знання, оволодівати передовим досвідом, пошуковою дослідницькою роботою. Тому, основні завдання щодо організації самовиховання майбутніх фахівців є: актуальність процесу самовиховання для всебічного розвитку особистості; вміння адекватно оцінювати себе; виховання

Мал. 1. Рівень здібностей другого і третього курсу майбутніх фахівців до саморозвитку й самоосвіти

готовності до співпраці з професіоналами, які можуть надати поради, рекомендації щодо самовиховання.

Висновки. Одним із можливих шляхів вирішення поставлених задач є посилення та поглиблення самостійної роботи майбутніх фахівців в умовах воєнного стану. А самостійна робота націлена саме на формування професійного саморозвитку і самовиховання майбутніх фахівців, що спонукає до подолання проблеми самостійно обґрунтовувати свої рішення.

Проведене дослідження з майбутніми фахівцями другого та третього курсу денної форми навчання Сумської філії ХНУВС показало, що майбутні фахівці третього курсу мають кращий рівень здібностей до саморозвитку та самоосвіти. Для досягнення високих результатів у професійній діяльності майбутнім фахівцям в умовах воєнного стану потрібно систематично вивчати себе, знати свої сильні та слабкі сторони, постійно формувати в собі внутрішній стержень, розвивати як особистісний так і професійний ріст. Саме у професійній діяльності особистісний ріст – неодмінна умова досягнення професіоналізму, а для цього необхідно вдосконалювати самовиховання, саморозвиток майбутніх фахівців.

Отже, професійне самовдосконалення майбутніх фахівців є як усвідомлена, цілеспрямована діяльність розвитку своєї професійної підготовки і професійно-значущих якостей, що визначається рівнем розвитку мотивації. Професіоналізм майбутніх фахівців при розвитку мотивації професійного самовдосконалення полягає в умінні з'ясувати внутрішні спонукальні сили їх, в поєднанні здібностей найоптимальнішим чином, виходячи з конкретної ситуації.

Перспективними напрямами підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти є: профілактика втрати професійних цінностей,

формування позитивної мотивації до роботи, зміцнення здоров'я, стимулювання до самовиховання у тому числі фізичного самовиховання для фізичної підготовленості до екстремальних умов, формування емоційної стійкості, самоповаги, стресостійкості, психолого-педагогічних і спеціальних знань [10, с. 63].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017р. №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 26.06.2023р.)
2. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Г. Кремінь. Київ : *Юрінком Інтер*, 2008. 1040 с.
3. Бойко Н. І. Форми та шляхи організації самостійної роботи студентів // *Соціальна робота*, 2002. №11. С. 10
4. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. Київ: *Либідь*, 2002. 560 с.
5. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: *Прапор*, 2007. 640 с.
6. Горбач Н. Л., Ващенко І. В., Тюріна В. О. Формування пізнавальної самостійності курсантів вищих навчальних закладів МВС як основа підвищення їх професійної підготовки: навч. посіб. Київ: ТОВ «Міжнар. фінан. Агенція», 1998. 38 с.
7. Супрун М. О. Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України: навч. посіб. Київ: *РВВ КІВС*, 1998. 100 с.
8. Тюріна В. О. Становлення особистості майбутніх правоохоронців на засадах толерантності їх професійної підготовки. *Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону*: матеріали Міжнар. наук.-практ.конф., 5–7 квіт. 2007 р. Ялта : *РВВ КГУ*, 2007. С. 76–79.
9. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навч. посіб. Київ: *МАУП*, 2000. 256 с.
10. Білоус Т. Л. Формування професійної готовності до роботи в екстремальних умовах у майбутніх працівників органів внутрішніх справ України: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Держ. ВНЗ «Донбас. держ. пед. ун-т». Слов'янськ, 2015. 179 с.